

יכול לשכוח'.⁹⁵ מתברר כי ההשלמה לוותה בכעס רב ובהבעת חשש לקיומה של המסגרת הקיבוצית הכללית. אולם היא הושתתה גם על ההכרה בחיוניות הרבה שמפגינה תנועת 'דרור' מברזיל, כעת על שני חלקיה – הברזילאי והישראלי.⁹⁶

בטווח הארוך הסתבר כי שיקול הדעת שהנחה את חברי 'דרור' ואת חברי ברור-חיל להתעקש על הגרעין השביעי היה נכון, ומספר חבריו שנותרו בקיבוץ גם ברבות השנים גדול בהרבה, ביחס לגודל הגרעין, משיעור הנשארים מן הגרעינים שקדמו לו.⁹⁷ הצטרפותם לקיבוץ והישארותם בו לאורך השנים הבטיחו את קיבוע דימויו של ברור-חיל כ'קיבוץ הברזילאי' הן בתודעת הקהילה היהודית בברזיל, הן בתודעת מקבלי ההחלטות ב'איחוד הקבוצות והקיבוצים', הן בתודעת חברי ברור-חיל והן בדעת הקהל הישראלית. זוהות התנועתית המובלטת של הקיבוץ ומתן עדיפות לזיקה אל בוגרי תנועות הנוער בברזיל על פני שיקולים כלכליים וסדרי עדיפויות חברתיים ואחרים, כרסמו לעתים ככושר תפקודו של ברור-חיל במישור הכלכלי ופגמו ביכולת חבריו לצלוח משברים מזדמנים. ואולם באמצעות הלכידות שנגזרה מ'ארץ האם' המשותפת, ששימשה מבחינה תודעתית וסמלית כעין כתובת משפחתית מוגדרת, חודדה זהותו הייחודית של המקום והוקנתה לחבריו תחושת גאווה 'ברזילאית' שליוותה אותם לאורך שנים, בין שנותרו בסופו של דבר חברים בקיבוץ ובין שמסלול חייהם הוביל אותם אל דרכים אחרות.

ז. סיכום

המתח בין החלום האידיאליסטי הנשגב והרומנטי ליצירת הווי ורפואי חיים ראויים וצודקים לבין המציאות הכפרית הדלה וקשת היום באזור ספר, היה חלק בלתי נפרד מההליך הגשמת הציונות, ובלט לעין כל מי שביקר בברור-חיל בשנות החמישים. עם זאת היכולת האישית והקבוצתית של חברי תנועת 'דרור' מברזיל להיאבק עם אתגרי השעה ולצלוח את המהמורות שארכו להם בדרכם, הייתה תלויה ומותנית בראש ובראשונה במטען התרבותי ובמזג החברתי תוצרי 'ארץ האם' שהביאו עמם, ושליכדו אותם למסגרת חיים אחת בברור-חיל. את הדילמה האנושית שעמדה לפניהם ערב העלייה לישראל תמצת פרלוב, בהתייחסו לרעייתו לעתיד מירה, ש'החליטה לעזוב חיים אלה של בטלה מתוקה [בברזיל] למען עתיד קשה ובלתי ידוע, הרחק מכאן, בארץ הנמצאת בראשית צעדיה'.⁹⁸ בשנות החמישים עלו לישראל כ-470 חברי תנועת 'דרור', וכ-300 מהם נקלטו בברור-חיל. הם היו חלק נכבד מן ההגירה היהודית מברזיל לישראל בתקופה זו.⁹⁹

95 ניישטט אל מזכירות 'איחוד הקבוצות והקיבוצים', 19 באוגוסט 1956, אי"ט, 7/197/2.

96 א' ויס אל ניישטט, 21 בפברואר 1957, אי"ט, 7/312/7.

97 רזונהק (לעיל, הערה 51), עמ' 72.

98 פרלוב, יומן, פרק 6, 1983.

99 רזונהק (לעיל, הערה 51), עמ' 72; בסנזי-פינסקי (לעיל, הערה 47), עמ' 88. קיים פער מהותי בין נתוני גופים שונים על היקף העלייה מברזיל בתקופה הנדונה. בעוד שעל פי קיטרון, שנסמך על נתוני הסוכנות היהודית, עלו מברזיל ממאי 1948 עד דצמבר 1961 כ-1,600 נפשות, הרי לפי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה עלו משנת 1948 עד 1960 כ-1,060 יהודים מברזיל. ראו: קיטרון (לעיל, הערה 5), עמ' 241; הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שנתון סטטיסטי לישראל, 57, ירושלים 2006, עמ' 238-239.

ילדי קיבוץ
ברור-חיל,
שנות החמישים
(באדיבות ארכיון
ברור-חיל)

בשנת 1952, במלאות שנתיים להופעת הירחון 'ברזיל-ישראל', כתב-העת הבולט של הקהילה היהודית, פורסמו בו מכתבי ברכה מאת כמה משרי ממשלת ישראל. התרומות והתחממותם ההדרגתית של היחסים הדיפלומטיים בין המדינות, בלי תלות באינטרס מידי וקונקרטי מסוים שלפחות לאחת מהן היה צורך בהשגתו, הניחו מסד פורה לעלייתם ארצה של חלק מבוגרי תנועות הנוער הציוניות באורח הרמוני. גישה עקרונית זו, בלויית הדימוי שביקשה ישראל הצעירה לטפח ברחבי תבל באשר לזהותה כמדינה השואפת להשתתף בתהליכי הקרמה והמודרניזציה בעידן שלאחר מלחמת העולם השנייה, ניכרו בדברי הברכה שכתב לירחון יוסף בורג, חבר מפלגת 'הפועל המזרחי' ושר הבריאות, שביקר בברזיל בשנת 1951:

הגם שברזיל בעלת מסורת מדינית רבתי היא, הרי בכל זאת תפקידה בכניין ארצה נושאים בהרכב אופי 'חלוצי', כלומר שרק על ידי התמסרות כל הכוחות למפעל הקונסטרוקטיבי ליבוש ביצות ולבעור הבערות, לגירוש המחלות ובמיוחד הטרופיות, מקדמים את ישוב הארץ. בתפקיד זה שאני כיניתי אותו בשמו העברי 'חלוציות' יש משהו משותף בין מדינת ברזיל לבין מדינת ישראל, והיהודים הגרים בארץ ברזיל יכולים למלא תפקיד חשוב בקשר בין שתי הארצות, לשם החלפת ידיעות ונסיונות.¹⁰⁰

מכאן נטל ככל הנראה שרת – שגם הוא פרסם מכתב ברכה באותו גיליון – את השוואתו בין ברזיל לישראל שהובאה בפתח המאמר. בסמיכות זמנים כתב יושב ראש הכנסת שפרינצק אל יוסף פרלמוטר מקיבוץ מפלסים שחבריו היו בעיקר יוצאי ארגנטינה, ושעמד ערב נסיעה לשליחות בארגנטינה, כי 'הננו זקוקים שוב למחזור חדש של עלייה חלוצית, לזרם של כוחות צעירים נועזים, אשר יחד עם הצברים שלנו יסתערו על כל הקשיים שבמשימה ההיסטורית [הקמת מדינת ישראל] וירעננו כל כוחות

100 בורג למערכת הירחון ברזיל-ישראל, 6 בפברואר 1952, *Brasil - Israel*, 25 (אפריל 1953).

הפעולה בארץ ובעם'. שפרינצק העריך כי מ'כל הארצות והגלויות שנשארו לעם היהודי לפליטה [...] המקור היחיד כיום שממנו יכול וצריך לפרוץ זרם של עליה חלוצית – היא היהדות הדרום אמריקאית'. שפרינצק ראה בעולים החלוצים מדרום אמריקה מי ש'צריכים לקום ולחדש את ימי העלייה השנייה והשלישית – ללא שאלה וללא תנאים, יבואו, יעמלו ויעלו אל על את דבר גאולת העם'.¹⁰¹ באופן זה כאמור תיאר פסה בעקבות הכינוס בלאפה את הרוח המפעמת בקרב חברי 'דרור' ואת הרצף ההיסטורי שבמסגרתו ראוי להבין את הכרעתם לנטוש את לימודיהם האקדמיים בדרך להגשמתן של שתי משימות – עלייה וקיבוץ.

קביעתו של שרת על האיכות הייחודית של הנוער החלוצי מדרום אמריקה וזו של שפרינצק שהובאה לעיל מצטרפות לסיפור ההיסטורי שנפרש במאמר הנוכחי. על בסיסם אפשר להעריך שלמרות דבקות המחקר ההיסטורי במימרה של בן-גוריון שהוא 'בוש ונכלם' בתנועה הקיבוצית עקב הקליטה הדלה של העלייה הגדולה בה, שאליה מצטרפים כישלוננו להנחיל בכנס שיח' מוניס לתלמידי התיכונים בשנת 1954 את תורת החלוציות, והתמקדות היתר בתופעת ההשמאלה ב'קיבוץ המאוחד' וב'קיבוץ הארצי' – אין בכל אלה למצות את מכלול התובנות הנחוצות כדי לשרטט את תמונת חייו ומקומו של הקיבוץ בחברה הישראלית במהלך העשור הראשון לקיומה של המדינה. אף אם תקפה קביעתו של ההיסטוריון אבי בראלי שעקב השואה התפוגג במידה משמעותית כושר הגיוס החלוצי, ושהקמתה של מדינת ישראל סימנה את 'תחילת סופו של המנוע החלוצי שדחף את הציונות' להישגיה המדיניים והחברתיים, הרי הדחף החלוצי הוסיף לפכות מעט מעט בפאתיה המרוחקים גאוגרפית של ההווה הציונית הנוצרת בישראל. מקור אנרגייה חלוצי זה נוצל במידה מוגבלת בלבד – מסיבות הראויות למחקר נפרד – בין היתר משום שהדגשים המהפכניים והחלוציים בעיצוב פניה של תנועת העבודה נשחקו בהתמדה.¹⁰²

במלאות עשור להקמת מדינת ישראל חדלה עובדת קיומה להיות בבחינת חידוש מעורר קסם והשראה, שתפקד כמגנט פוטנציאלי למשיכת צעירים יהודים מברזיל להגר אליה. הדבר בלט בדיווח שמסר בינואר 1958 איסר בן-צבי, חבר קיבוץ מעלה-החמישה ובעבר מראשי ארגון 'הבריחה' ממזרח אירופה ומזכ"ל ארגון 'הפועל', עם שובו ארצה משליחות בת שנתיים מטעם מפא"י בברזיל. הוא ציין כי השכבות העממיות היהודיות, שהיו המאגר האנושי העיקרי לצעירים יהודים שהצטרפו אל תנועות הנוער בברזיל, הולכות ומצטמקות בהיקפן ככל שמשתפר מצבן הכלכלי. עם זאת הוא העריך כי לא מן הנמנע שבזכות המסורת שכבר השתרשה תשמור התנועה החלוצית על מעמדה בהווה הקהילתית הברזילאית, ויימצאו דרכים סמויות מהעין להוסיף לקיים את חיוניותה.¹⁰³ תקווה ערטילאית זו התבררה ברובה, ובכך למעשה הוחמצה בחלקה שעת כושר חולפת למימוש פוטנציאל עלייתם של רבים מהצעירים שכאמור שפרינצק תלה בהם תקוות ש'חדשו את ימי העלייה השנייה והשלישית'. אלה שבאו בפועל באותו עשור מברזיל וממקומות אחרים, ושהצטרפו להגשמת החזון החלוצי בהתיישבות העובדת, היו ככלות הכול מעטים מכדי לשנות באופן גורף את מגמת השקיעה

101 שפרינצק אל פרלמוטר, כ"א בכסלו תשי"ב (20 בדצמבר 1951), איגרות שפרינצק (לעיל, הערה 24), עמ' 46-47.

102 ראו: א' בראלי, 'הממלכתיות ותנועת העבודה בראשית שנות החמישים: הנחות מבניות', מ' בראון (עורך), אתגר הריבונות: יצירה והגות בעשור הראשון למדינה, ירושלים תשנ"ט, עמ' 37-39.

103 פרוטוקול ישיבת מזכירות האיחוד העולמי (מסגרת הגג העולמית של מפא"י), 7 בינואר 1958, אמ"ע, 18-1958-24-2.

בפסימיות תרבותית ובמעין חידלון תודעתי-ערכי – שקיעה שנחקקה בהיסטוריוגרפיה, שלא כדין לשיטתי, כמגלמת במלואה את ההווה שרווחה בחברה הקיבוצית בתקופה הנדונה.

נראה שהעיסוק בפרשה ההיסטורית שנבחנה במאמר הנוכחי – והמצויה בשולי הדיון בעלייה הגדולה בשנות החמישים – מלמד כי גם כאשר נמצא להערכת בכירים בצמרת הפוליטית של תנועת העבודה מאגר אנושי חלוצי שאפשר היה לפתחו ולהרחיבו במידה בלתי זמינה בנסיבות התקופה, ובאופן מובהק וישיר לתועלת הגשמת השקפת עולמם של חסידי הקיבוץ ותנועת העבודה, נעשה הדבר רק בצנעה. פער מהותי התקיים בין הידיעה וההכנה העקרונית לכין היכולת הממשית להפיק את המיטב מן הפוטנציאל המבטיח שהיה טמון בעלייה החלוצית מדרום אמריקה ככלל ומברזיל בפרט. נדמה כי פער זה, שהוצג בחלקו בדיוני, מרמז שנדרשת 'תר זהירות, פחות יהירות ורוב צניעות אינטלקטואלית' מאלה שהשתגרו במחקר האקדמי במקומותינו בתיאור ובניתוח של המאויים הכמוסים, של ההתבטאויות בפורומים מתועדים ושל הצעדים המעשיים שכווצו בתחום העלייה מארצות שונות בשנות החמישים. את דפוסי החשיבה הללו במדויק ביקש צמיר שינקטו כאשר בוחנים את הגשר ההולך ונבנה בין קהילות יהודיות בגלות – בברזיל במקרה הקונקרטי – לבין ישראל. הוא הבהיר שבאמצעות גשר זה ועל בסיס הדפוסים הללו ייווצר 'הרזבואר הגדול, שממנו תשאב המדינה את כוחותיה'. צמיר, 'נביא' מהפכת 'דרור' בשנות החמישים ומזכיר הפנים של תנועת 'איחוד הקבוצות והקיבוצים' באותה שעה, העלה את תביעתו בסימפוזיון על ישראל ויהדות התפוצות בצפון אמריקה ובדרומה שהתקיים באוניברסיטה העברית בירושלים בראשית מאי 1967, בעת שהמלחמה המתדרפקת טרם נראתה באופן¹⁰⁴.

כעבור שנתיים, במאי 1969, שש-עשרה שנה לאחר ביקורו של שרת בברזיל, סייר בה בן-גוריון, שהיה אז בן שמונים ושתיים. ברזיל הייתה אחת התחנות במסעו המקיף האחרון לחו"ל של 'האב המייסד'. כדרכם של מעגלי חיים הנפתחים ונסגרים, השלים באותם הימים מזכירה לשעבר של תנועת 'דרור' בברזיל, פרלוב, את סרטו התיעודי-עלילתי על בן-גוריון ובהשתתפותו, '6:42'. בן-גוריון נהג להתנצל בתחילת הנאומים שנשא במהלך שהייתו בריו דה ז'ניירו ובסאו פאולו על שלא הבין את הדברים שנאמרו לפני שהגיע תורו לדבר, כי הם בדרך כלל נאמרו בפורטוגזית, וציין שאפילו יהודי אינו יכול להבין את לשונות כל העמים. בן-גוריון, שהגה חיבה יתרה ללימוד שלל שפות, מעולם לא למד פורטוגזית. בנאום שנשא באספת עם שהתקיימה במועדון 'הבראיקה' בריו דה ז'ניירו ב-19 במאי, אמר בן-גוריון – ברוח דומה לזו שהתבטא בה צמיר שנתיים קודם לכן – כי שלמותו של העם היהודי תלויה בקשרים האינטימיים שיקיימו קהילות יהודיות בתפוצות עם ישראל. סוציולוג אחד שאל, סיפר בן-גוריון למאזיניו, אם מדענים דגולים כמו אלברט איינשטיין למשל יהיו מוכנים לעלות לישראל, או שמא יעדיפו את אמריקה, את אנגליה או את צרפת. ובן-גוריון השיב: 'ישנם הרוצים לקבל וליהנות, וישנם הרוצים ליצור ולתת'.¹⁰⁵ בדבריו קלע בן-גוריון במדויק לבחירה האישית ולהכרעה התנועתית של חברי 'דרור' בברזיל בשנות החמישים.

104 'ישראל לקראת תפקידיה בתפוצות', כנס שנערך באוניברסיטה העברית בירושלים ב-2 במאי 1967, בתפוצות הגולה, ט, 4 [43] (חורף 1968), עמ' 81.

105 'דבריו של ח"כ דוד בן-גוריון בעת בקורו בברזיל', 18-25 במאי 1969, אב"ג, חטיבת נאומים ומאמרים.